

Școlile aromânilor din Albania de-a lungul vremurilor

Kopi Kçykyu
Profesor Emerit la Facultatea de Limbi Străine
al Universității din Tirana, Albania
kycykukopi@yahoo.com

*„România este patria noastră și a tuturor românilor.
E România celor de demult și-a celor de mai apoi.
E patria celor dispăruți și a celor ce va să vie”.*
(Barbu Ștefănescu-Delavrancea)

În jurul anilor 1900, după o activitate de 36 ani, aromânii aveau în sudul Balcanilor 113 școli elementare, șase licee, precum și o mulțime de biserici, unde slujbele se oficiau în aromână. În perioada 10-12 iulie 1910, la Bitolia a avut loc Congresul comunităților aromâne din Imperiul Otoman, în urma căruia a luat naștere și a fost votată o hotărâre privind constituirea unei *Eforii* a școlilor și a bisericilor aromâne.

Fig. 1. Despre liceul românesc din Bitolia.

† Părintele V. Glodariu, Primul director al liceului românesc din Bitolia.

Fig. 2. Părintele V. Glodariu, primul director al liceului românesc din Bitolia.

Pentru rezolvarea problemelor cele mai importante și de interes general, Eforia centrală urma să fie completată prin câte un reprezentant al „cercurilor culturale” din Bitolia, Salonic, Veria, Skopje, Meglenia, Korça, Grebena, Ioanina, Berat, Elbasan, Giurmaia de Sus și câte un reprezentant al școlilor secundare. În numele tuturor comunităților aromâne, Eforia, sau Consiliul general al lor, trebuia să se ocupe „de toate afacerile școlare și bisericești și de altă natură care ar privi interesele culturale ale românilor otomani” (care locuiau în Imperiul Otoman – n.n.) (articolul 8).

În privința administrării fondurilor, Eforia avea dreptul de a numi persoanele respective „în temeiul drepturilor acordate prin Iradeaua imperială” (articolul 9) din 9 mai 1905, care îi recunoștea în mod oficial pe aromâni ca naționalitate distinctă, cu drepturi civile, ca și celelalte naționalități recunoscute, fără a avea însă un șef religios.

În Albania, prima școală aromânească, cu limba de predare româna, a fost înființată pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu cadre didactice pregătite în România. Tot atunci a fost deschisă prima biserică ortodoxă, la care a slujit patriotul aromân Haralambie Ballamaci. După 1887 și până la instaurarea regimului comunist, în Albania au funcționat mai multe școli și biserici aromânești. Instituții de acest gen, cu caracter instructiv și cultural, au existat, până la sfârșitul celei de-a Doua Conflagrații Mondiale, în toate țările balcanice, ceea ce mărturisește despre legăturile sufletești ale poporului român cu frații săi și despre atenția continuă a statului român față de comunitățile aromâne de pretutindeni.

În privința regimului la care au fost supuse școlile aromâne din Albania, se pot distinge patru perioade principale (Kyçyku Kopi, 1999):

a. În timpul dominației otomane

Înainte de proclamarea statului independent albanez, la 28 noiembrie 1912, în timpul dominației otomane, în Albania funcționau 17 școli primare aromâne, cu predare în limba română, în localitățile: Plasa – două, dintre care prima deschisă în primăvara anului 1884 (Ballamace Epaminonda, 1929), Korça, în toamna anului 1884 (Ballamace Epaminonda, 1929), Shipcka, Grabova, Niçk, Moscopole, Berat, Elbasan, Frasher, Fier, Lushnja, Karbunara, Llëngë, Vithkuq, precum și un gimnaziu la Berat, toate subvenționate de guvernul român (Mitu Dona, 1927).

Pentru aromânii din fostele provincii ale Turciei, dreptul de a avea școli naționale le fusese recunoscut de otomani încă din anul 1864 și confirmat printr-un decret mare vizirial

din 1878, iar existența oficială a unui element românesc în Turcia europeană, după cum am menționat mai sus, a fost recunoscută prin Iradeaua din 9 mai 1905 (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania).

Sub otomani, autorizația de deschidere a unei școli aromâne se obținea în baza unei cereri făcute de cincisprezece capi de familie, dar, odată deschisă școala, aceasta era întreținută cu știința și asentimentul autorităților otomane de către Ministerul de Instrucție român, care numea organele de control și personalul didactic.

b. După ce Albania a devenit stat independent și până în 1927

După războaiele balcanice, adversarii de atunci ai Turciei, și anume Bulgaria, Serbia și Muntenegru, au consfințit, prin declarații oficiale, care fac parte integrantă din Tratatul de la București (1913), starea de lucruri de mai sus, luându-și față de România angajamentul de a respecta modul de funcționare de până atunci al școlilor aromâne, atât existente, cât și viitoare, în teritoriile pe care le luau de la Turcia.

Cât privește Albania, aceasta (după dobândirea independenței) a început prin a respecta situația creată școlilor aromâne pe timpul dominației otomane, cu toate că ea nu a semnat în chestiunea școlilor un aranjament în felul celor luate de celelalte state succesoare ale Imperiului Otoman prin Pacea de la București, pace la care, de altfel, Albania nu a fost parte (fiind pentru ea *res inter alias acta*).

În timpul Primului Război Mondial, școlile din Albania de nord și centrală, ocupată de armatele austriece, au fost închise. Cele din Albania de sud, de sub ocupația militară franceză, au continuat să funcționeze.

După vicisitudinile Primului Război Mondial, în Albania mai funcționau doar trei școli aromâne (la Korça, Plasa și Shipska). Toate încercările de a redeschide școlile aromâne care funcționaseră în Albania în timpul dominației otomane s-au izbit de ostilitatea guvernului albanez, pe care o putem pune în legătură și cu refuzul României de a relua relațiile diplomatice cu Albania, fapt care putea fi interpretat ca un refuz de a lua un angajament formal de a respecta integritatea teritorială a Albaniei. (La 15 ianuarie 1915 reprezentantul României, M.N. Burghela, a plecat din Albania, fără a se numi un alt reprezentant român în Albania, cu toate insistențele lui Burghela de a se desemna un girant).

După retragerea armatelor de ocupație și după alipirea teritoriului Korçei, în anul 1922, în timp ce școlile grecești au fost închise, iar personalul didactic, în mare parte, silit să părăsească Albania, școlile aromâne au fost „tolerate” (Jurnalul Consiliului de Miniștri albanez cu nr. 794, din 10 septembrie 1922). În acest Jurnal se preciza în modul următor atitudinea guvernului albanez: „Până să se discute și să se aprobe de către Parlament legea specială relativă la școlile particulare, elaborată de către Ministerul de Instrucție, Consiliul de Miniștri a decis să se mențină *statu-quo* asupra tuturor școlilor particulare ce se găsesc deschise în statul albanez” (AMAE, Fond Albania, vol. LV 1920-1924. Școli Albania.).

După reluarea relațiilor diplomatice (1925), chestiunea școlilor a fost tratată de ministrul român la Tirana, Simion Mândrescu, în mod continuu și neîntrerupt, prin Ministerul Afacerilor Străine român și Ministerul Instrucției Publice albanez.

În timpul cât a fost ministru al Afacerilor Străine *ad interim* Myfit bej Libohova, prieten cu S. Mândrescu, se ajunsese aproape la încheierea unei convenții, prin care se acorda aromânilor deplina libertate de a se instrui în școli proprii. Convenția avea la bază o cerere din iunie 1925, prin care guvernul albanez era rugat să permită deschiderea de școli pentru aromânii din Albania, cel puțin la nivelul și numărul din timpul dominației otomane. Dar, odată cu căderea guvernului albanez, au încetat și discuțiile privind încheierea convenției. Ele au continuat ulterior cu noul guvern și, în special, cu Președintele Republicii, Ahmet Zogu, care s-a arătat dispus să satisfacă cererea României, supunând chestiunea Consiliului de Miniștri.

În ziua de 9 octombrie 1925 guvernul albanez a comunicat Legației României următorul răspuns: „Consiliul de Miniștri, în ultima sa ședință, după ce a discutat îndelungat cererea Excelenței sale, ministrul României, relativ la crearea în Albania de școli și internate particulare aromâne pe întregul cuprins al Republicii, a însărcinat pe ministrul Afacerilor Străine să aducă la cunoștința Legației României următoarele decizii:

Guvernul albanez acceptă cererea României pentru a face o bază de discuție ce ar putea avea loc. Se grăbește, însă, să declare că orice fel de aranjament cu privire la școlile primare s-ar face, trebuie să fie statuat printr-o lege specială, ratificată de puterea legislativă și să fie, de asemenea, în mod obligatoriu, conform cu legea deja existentă a școlilor primare. Dacă, pe de altă parte, comunitățile albaneze și-ar exprima dorința să învețe în școlile noastre limba română, guvernul e dispus să creeze cursuri de limbă română la școlile unde el va crede astfel de cursuri necesare” (AMAE, Fond Albania, vol. LV 1920-1924. Școli Albania).

Cum reprezentantul român s-a declarat nemulțumit de conținutul acestei comunicări, ea nu a fost semnată.

Într-o nouă audiență la Președintele Republicii Albaneze, Ahmet Zogu, Mândrescu a obținut promisiunea acestuia de a aduce din nou în Consiliul de Miniștri problema școlilor, recomandându-i să pună la curent cu cererea sa pe Președintele Senatului, Pandele Evanghele, pentru ca el să facă propunerea în Consiliul de Miniștri albanez.

În consecință, Mândrescu a înmănat Președintelui Senatului albanez următoarea propunere:

„Consiliul de Miniștri, continuând discuția asupra cererii domnului ministru al României pentru deschiderea de școli particulare:

Având în vedere că nu se poate preciza data prezentării în Parlament a proiectului de lege pentru organizarea învățământului particular, date fiind studiile dificile și îndelungate ce necesită un astfel de proiect;

Având în vedere timpul înaintat, dacă nu prea înaintat, pentru deschiderea de noi școli și internate; având în vedere dorința sinceră a guvernului albanez de a satisface fără întârziere atât dorința României de a se interesa de cultura poporului nostru, cât și nevoia și dreptul fraților noștri aromâni de a-și avea școlile lor, pentru a nu se pierde un an întreg școlar,

Hotărăște:

1. Administrația școlilor și bisericilor din Albania este autorizată să deschidă anul acesta școlar următoarele internate și școli: a) Tirana, două internate și două școli primare, una de băieți, alta de fete; b) Durazzo, o școală mixtă; c) Elbasan, o școală mixtă; d) Berat, o școală mixtă; e) Permet, o școală mixtă; f) Fier, o școală mixtă.

2. Celelalte școli românești care au funcționat pe timpul dominației otomane, ca și noi școli în centre cu o populație numeroasă aromânească, se vor deschide anul școlar viitor.

3. Atât școlile existente, cât și cele ce se vor deschide, vor avea să se conformeze regimului legii de organizare a învățământului particular.

4. Domnul Ministru de Externe va comunica în scris și sub propria-i iscălitură ministrului României această hotărâre (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1925, Școli Albania).

La această propunere, ministrul de Externe albanez, Vrioni, conform hotărârii Consiliului de Miniștri, a făcut verbal ministrului român o comunicare în cuprinsul următor:

„Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României, va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele cu populație românească, cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”.

Față de nemulțumirea exprimată de Mândrescu, Președintele Republicii Albania a dispus ca ministrul de Externe, Vrioni, care era și *ad interim* la Ministerul Instrucției Publice, împreună cu Președintele Senatului, Pandelev Evanghele, să caute modalitățile pentru satisfacerea dorințelor României.

Ca urmare, la 1 februarie 1926 a avut loc o întâlnire la Ministerul Afacerilor Străine albanez, de față fiind și directorul general al învățământului Public din Albania.

La această întâlnire s-a ajuns la următoarele soluții:

Statul albanez își lua angajamentul să introducă chiar de atunci limba română în școlile primare cu un număr suficient de elevi aromâni; să creeze în septembrie (anul școlar 1926-1927) școli aromâne în comunele de populație aromână, în care să se predea și limba albaneză, într-o măsură cerută de nevoile statului albanez; să admită înființarea clasei I-a a noului liceu aromân din Korça, pentru absolvenții celor trei școli primare aromâne de la Korça, Plasa și Shpaska.

În afară de acestea, i s-a mai promis reprezentantului român să se înființeze o școală profesională de fete sau o școală de meserii cu personal adus din România.

Pentru cele două internate pe care reprezentantul român dorea să le creeze la Tirana, i s-a răspuns că guvernul albanez nu poate admite decât dacă Crucea Roșie ar cere și s-ar angaja să le întrețină, dându-i-se ca exemplu cererea făcută de Crucea Roșie americană pentru un internat la o școală de meserii (AMAE. Fond Albania, Raportul lui S. Mândrescu către MAS Română).

De remarcat că asupra acestor hotărâri nu s-a încheiat proces verbal, reprezentantul României refuzând să ceară în scris acest lucru, așa cum i-a sugerat ministrul de Externe albanez.

Primul act oficial prin care guvernul albanez se declara hotărât să aplice deciziile luate la conferința de la 1 februarie 1926 de la Ministerul Afacerilor Străine albanez este

circularea Direcției generale a învățământului din Albania, către inspectoratele din întreaga țară, nr. 519 din 24 martie 1926, publicată în Monitorul Oficial albanez, nr. 54 din 29 martie 1926, în următorul cuprins: „Se aduce la cunoștința tuturor celor ce au servit mai înainte ca institutori de limba română, precum și tuturor celor ce cunosc această limbă și voiesc să servească ca institutori în școli din comunele în care poporul român formează mase compacte, să prezinte inspectoratului circumscripției din care fac parte, cererile lor însoțite de actele de studii ce le posedă, pentru a se avea în vedere la organizarea anului școlar viitor și pentru a fi numiți institutori de limba română, care în viitor se va învăța paralel cu limba oficială a statului” (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926. Școli Albania).

Această circulară a fost primul pas făcut de guvernul albanez pentru recunoașterea formală a drepturilor aromânilor de a se instrui în limba română, a fost un succes de necontestat obținut de România, mai ales dacă avem în vedere faptul că la prezentarea scrisorilor de acreditare ale reprezentantului român la Tirana, S. Mândrescu, i s-a refuzat aprobarea de a introduce o frază în care să amintească despre existența elementului aromân în Albania.

Situația școlilor aromâne din Albania, după angajamentele formale luate de guvernul albanez în februarie 1926 față de reprezentantul român de la Tirana, se prezenta în felul următor: la Korça, Plasa și Shipska funcționa câte o școală primară. De asemenea, începând cu anul școlar 1926-1927, pe lângă școala primară din Korça, a început să funcționeze clasele I-a și a II-a liceale (Vezi Raportul revizorilor școlilor aromâne din Albania al lui N.H. Ballamace, din 9 august 1926, în AMAE. Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania.), camuflete prin clasele a V-a și a VI-a ale școlii primare, cursurile fiind predate de profesori supuși albanezi și numai la nevoie admițându-se câțiva profesori de altă cetățenie. Despre acest lucru s-a căzut de acord între cele două părți să nu se facă nici un fel de publicitate, dat fiind că legile albaneze nu permiteau înființarea de școli secundare și superioare străine.

Învățătorii trimiși de Ministerul de Instrucție român în Albania nu au fost recunoscuți formal de guvernul albanez, deși ei au făcut cereri în regulă, conform circularei albaneze din martie 1926. Guvernul român continua să plătească salariile acestor învățători în așteptarea aprobării guvernului albanez.

Din cele de mai sus se vede că angajamentele luate formal de guvernul albanez în februarie 1926 de a admite înființarea de școli în toate comunele cu populație aromână nu au fost aplicate decât în parte.

În această situație, negocierile cu reprezentanții guvernului albanez au continuat, insistându-se din partea română pentru încheierea unei Convenții speciale care să reglementeze problema școlilor (convenție la care nu s-a ajuns niciodată).

Astfel, în ziua de 19 ianuarie 1927, în urma discuțiilor ce au avut loc între reprezentantul român la Tirana, Trandafirescu, cu Președintele Senatului albanez, cu ministrul Justiției și cu directorul general al învățământului, ținându-se seama de legile albaneze, s-a hotărât funcționarea imediată a profesorilor de limba română în școlile albaneze din centrele aromânești, în urma recomandării comunității aromâne din Korça, iar în ceea ce privește liceul aromân din Korça, se făcea promisiunea aprobării înființării lui în anul următor (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania).

Între timp, guvernul albanez a căutat să rezolve chestiunea minorităților din Albania conform Declarației albaneze (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania) la Societatea Națiunilor, din 2 octombrie 1921, prin care, între altele, recunoștea minorității elene din Albania dreptul de a întreține, a conduce și a controla cu cheltuielile sale, precum și de a înființa pe viitor școli comunale și a învăța copiii lor în limba greacă (minoritatea greacă fiind singura recunoscută de statul albanez). Termenii Declarației erau similari cu ai diferitelor tratate de minorități.

Pornind de la cele consemnate în această declarație, autoritățile albaneze au comunicat Legației României, în mai multe rânduri, că nu pot permite ca școlile aromâne să fie subvenționate de statul român, sau ca personalul lor să aibă altă supușenie decât cea albaneză.

c. După etatizarea școlilor (octombrie 1927) și până în 1933

În octombrie 1927 guvernul albanez a decis etatizarea școlilor aromâne, hotărând următoarele:

1. „Cele trei școli aromâne (n.n.: de fapt două, pentru că școala de la Plasa încetase să mai funcționeze ca urmare a emigrării majorității populației aromânești din localitate) trec în bugetul și sub controlul exclusiv al statului albanez.

2. Programul școlar nu se modifică și personalul didactic rămâne același, cu excepția institutorilor străini care nu mai sunt admiși de a funcționa.

3. Școala din Korça (care avea șase clase) rămâne numai cu cinci clase și cu program de învățământ primar.

4. Se vor numi profesori de limba română în școlile din Albania din centrele locuite de aromâni” (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania).

Această măsură a guvernului albanez a dus la nenumărate convorbiri între reprezentanții României de la Tirana și autoritățile albaneze competente și la două proteste formale contra noului regim aplicat școlilor aromâne.

Prin adresa sa din 17 ianuarie 1927 (AMAB, Fond Albania, vol. 26) către ministrul Instrucțiunii (dr. Angelescu), ministrul Afacerilor Străine, N. Titulescu, își exprima părerea că acțiunea în Albania trebuie întemeiată „pe situațiunea de fapt și de drept a școlilor noastre, creată prin continuarea funcționării lor între anii 1913 și 1932, în condițiunile moștenite de pe vremea turcilor”, adăugând:

„Trebuie să propunem guvernului albanez încheierea unui aranjament în felul celor încheiate cu celelalte state balcanice în anul 1913; aceasta însemnează un aranjament prin care Albania să recunoască autonomia școlilor noastre, cu facultatea pentru guvernul român de a subvenționa, sub supravegherea guvernului albanez, zisele instituțiuni culturale prezente și viitoare”.

În ziua de 19 noiembrie 1927, Consfătuirea de la Ministerul Afacerilor Străine român cu membrii Comisiei Școlilor Române din Peninsula Balcanică de pe lângă Ministerul Instrucțiunii aprobă în întregime părerea lui Nicolae Titulescu și accentuează sub punctul „g” din procesul verbal (AMAE, Fond Albania, vol. 26): „...trebuie insistat în mod deosebit asupra situațiunei școalelor noastre primare din Albania, cari în niciun caz nu vor trebui etatizate; vor trebui să funcționeze ca până în prezent deoarece ele alcătuiesc însăși baza instrucției române în Albania... Dacă nu asigurăm existența acestor școli, punându-le la adăpostul tuturor amenințărilor, nu vom putea împiedica albanizarea minorității noastre din Albania”.

Ședința din 16 decembrie 1927 a Comisiei Școlilor române din Peninsula Balcanică de pe lângă Ministerul Instrucțiunii (la care a luat parte și ministrul României de la Tirana, Trandafirescu) – al cărei proces verbal (AMAE, Fond Albania, vol. 26) a fost aprobat de către ministrul Instrucției – adopta în întregime procesul verbal din 19 noiembrie 1927 și insistă din nou sub punctul „b”: „să se înlătore cu totul, în negocierea acordului dintre guvernul român și cel albanez, chestiunea statificării (n.n.: etatizării) școalelor noastre – cari vor trebui să continue a funcționa ca școli românești, să aibă autonomia lor și să fie subvenționate de statul român sub controlul statului albanez”.

Sub punctul „d”, același proces verbal adăuga însă: „dacă albanezii nu acceptă soluția de la punctul „b”, atunci urmează să se organizeze comunități prin care se vor subvenționa școlile noastre”. Această a doua soluție, de sub punctul „d”, nu însemna deloc o renunțare la principiul autonomiei școlilor române din Albania; ea nu avea alt scop decât să obțină de la guvernul albanez să consimtă la exercitarea drepturilor românilor, moștenite de pe vremea otomanilor, într-o formă deghizată însă, prin mijlocirea comunităților ce urmau să se organizeze.

Potrivit acestor instrucțiuni, la 4 ianuarie 1928, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României la Tirana, Trandafirescu, a remis Ministerului de Externe albanez o notă, prin care cerea, în numele guvernului român, ca guvernul albanez „să consimtă a reda autonomia școlilor aromânilor din Albania, cu facultatea pentru guvernul român de a subvenționa, sub supravegherea guvernului albanez, aceste instituțiuni de cultură, prezente și viitoare”. Această notă a fost însoțită de o *pro memoria*, prin care reprezentantul României căuta să demonstreze guvernului albanez necesitatea și avantajele pentru ambele state de a rezolva problema școlilor aromâne din Albania în felul cerut de guvernul român.

În răspunsul său din 12 mai 1928, guvernul albanez refuza acordarea autonomiei școlilor aromâne din Albania, declarând că nu acordă decât școli primare minoritare și o școală secundară cu caracter profesional sau tehnic la Tirana. Acest răspuns, care respingea cererea română, a dus la întreruperea tratatelor.

Cum nu s-a recurs nici la soluția organizării comunităților, prevăzută sub punctul „d” al procesului verbal din 16 decembrie 1927, chestiunea școlilor românești din Albania a fost reluată la 18 martie 1929, când Ministerul Instrucțiunii, găsimd că „situațiunea actuală nu poate fi lăsată să se perpetueze”, cerea Legației României la Tirana să reînceapă tratativele „pentru încheierea unui aranjament menit să dea o bună soluțiune intereselor noastre culturale în Albania”.

În acest scop, Ministerul Instrucțiunii, prin adresa sa nr. 3188819, trimitea Legației de la Tirana instrucțiunile necesare, precizând „că măsura luată de guvernul albanez de a etatiza școlile noastre nu poate fi acceptată” și că această măsură „ar duce în curând la paralizarea mișcării noastre culturale în Albania”, deoarece „sentimentul conștiinței naționale nu este încă îndeajuns de dezvoltat printre românii din Albania, pentru ca ei să-și susțină și să-și valorifice singuri drepturile lor”.

Ministerul Instrucțiunii considera că „punctul nostru de vedere, pe baza căruia vor reîncepe tratativele, este tot cel stabilit în ședința de la 16 decembrie 1927 și, în consecință, trebuie să se propună guvernului albanez încheierea unui aranjament în felul celor încheiate în 1913 cu celelalte state balcanice, succesoare ale Imperiului Turcesc”.

Prin aceste directive, Ministerul Instrucțiunii nu schimba nimic, ci propunea începerea negocierilor de la capăt, prevăzând iarăși pentru cazul când albanezii n-ar accepta soluția arătată mai sus „să propunem să se deschidă școlile în urma autorizării ce s-ar putea obține de către comunitățile din comunele respective”. Ministerul Instrucțiunii înțelegea prin această a doua soluție să se organizeze comunități, în centrele aromâne din Albania, care să ceară, potrivit Declarației făcute de guvernul albanez în fața Societății Națiunilor, în octombrie 1921, autorizația de a înființa școli particulare profesionale îngrijite de comunități, întreținute de acestea și funcționând cu un personal didactic autorizat de guvernul albanez, compus din supuși albanezi sau, în lipsă, din supuși străini angajați cu contracte temporare. Aceste comunități ar fi prevăzute în statutele lor că școlile se vor întreține din taxele școlare vărsate de părinții elevilor, din cotizații și din donații, ceea ce însemna, în realitate, din subvenții date neoficial de statul român.

Cu alte cuvinte, această soluție nu era altceva decât o variantă a autonomiei școlilor române, variantă care, fără să atingă suveranitatea Albaniei, nu însemna din partea României o renunțare la principiul autonomiei.

Pe baza acestor instrucțiuni, la 24 august 1929, însărcinatul român cu afaceri la Tirana, I. Popescu-Paşcani, a remis Ministerului Afacerilor Străine albanez o nouă notă (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania).

Drept răspuns, guvernul albanez notifica la 30 septembrie 1929 Legația României că nu poate admite vreun amestec în organizarea și funcționarea școlilor aromânești, care sunt școli de stat, și că vede acest fapt ca o imixtiune în afacerile lui interne. Fiind totuși vorba de elementul românesc și de o cerere a guvernului român, guvernul albanez își lua angajamentul că va ameliora mult situația școlilor aromâne din punctul de vedere al funcționării lor (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1926, Școli Albania).

În urma acestui răspuns nesatisfăcător ca fond și puțin curtenitor ca formă, însărcinatul român cu afaceri de la Tirana îi declara ministrului de Externe albanez, Rauf Fitso, că răspunsul va face în România o impresie penibilă, la care acesta a răspuns că „sentimentele albanezilor pentru români sunt foarte puternice, dar din nenorocire aceste

sentimente trebuie să lase să treacă înainte principiile de unitate ale statului și pe de altă parte o concesiune acordată României în această privință ar putea deschide apetitul și celorlalte minorități din Albania (AMAE, Fond Albania, vol. 26, Școli Albania).

Ministrul de Externe albanez l-a rugat totuși pe reprezentantul român să asigure guvernul său că ameliorarea acordată școlilor române va fi importantă.

Reprezentanții români de la Tirana au căutat să arate autorităților albaneze că politica lor față de școlile aromâne este, în fond, contrarie intereselor albaneze, deoarece slăbește elementul aromân, care nu poate prezenta niciun pericol pentru statul albanez și întărește indirect minoritatea greacă, alcătuind o iredentă pentru integritatea Albaniei. (Albania, cum am menționat deja, nu a fost parte la Pacea de la București din anul 1913, prin care statele succesoare ale Imperiului Otoman își luau o serie de angajamente legate de drepturile recunoscute aromânilor în timpul dominației otomane. Acestea au fost totuși respectate sau mai bine zis tolerate până în anul 1927, în Albania).

După tratative de aproape trei luni, în iulie 1930 însărcinatul României cu afaceri la Tirana a prezentat următoarele cereri:

1. „Vechile școli românești de la Korça și Shipska, actualmente etatizate, să fie cedate comunităților românești din acele localități.

2. Guvernul albanez să acorde autorizarea și altor comunități românești care vor solicita deschiderea de școli.

3. Școlile să fie administrate de comunități și întreținute de cotizațiile, colectele și ofrandele membrilor acestor comunități și cu consimțământul tacit al guvernului albanez din subvenții procurate de statul român.

4. Personalul didactic să fie numit de comunități, Ministerul Instrucțiunii albanez să dea de formă agreementul său.

5. Limba de predare să fie limba română; se vor preda câteva ore de limbă albaneză și de geografie și istorie albaneză în limba albaneză.

6. Bisericile românești urmează a-și păstra situația lor actuală.

7. Încheierea unui acord în scris, care să statueze în mod definitiv regimul școalelor românești din Albania” (AMAE, Fond Albania, vol. 20, Raport 391 din 8 iulie 1930).

În răspunsul său la aceste cereri, guvernul albanez arăta că este de acord cu propunerile române, în afara punctului 7, socotind încheierea unui acord ca un precedent primejdios. Privitor la punctul 3 se arăta că, în mod oficial, guvernul albanez nu poate discuta chestiunea subvențiilor acordate de statul român; în mod particular, ministrul de externe albanez declara reprezentantului român că aceste subvenții nu vor fi împiedicate dacă vor fi date cu toată discreția necesară (pentru ca să nu afle grecii).

Desigur că fără un acord scris, soluționarea rămânea provizorie, dar, oricum, se obținuse scoaterea școlilor de sub regimul etatizării.

Prin telegrama sa din 12 august 1930 (MAE, Fond Albania, vol. 15/1930, Raport 391 din 8 iulie 1930), ministrul afacerilor străine român comunica Legației de la Tirana că „guvernul român acceptă propunerile verbale ale guvernului albanez așa cum sunt ele cuprinse în cele 7 puncte”.

În acest fel, școlile din Korça și Shpëskë, care fuseseră etatizate în anul 1927 și la a căror restituire guvernul albanez se învoise încă din iulie 1930, au fost predate comunităților aromâne din aceste comune pe 1 noiembrie 1930, iar cursurile au început pe 3 noiembrie.

Din punct de vedere juridic aceste școli erau considerate ca școli particulare cu drept de publicitate și ca prioritate a comunităților din Korça și Shpëskë, iar institutorii ca angajați și salariați de comunități.

Atât președintele Consiliului de Miniștri albanez, Pandele Evanghele, cât și ministrul afacerilor străine, R. Fitso, îi declarau reprezentantului României de la Tirana că aceasta este o fațadă și că în realitate statul român va putea subvenționa aceste școli, însă cu toată discreția necesară (Vezi raportul ministrului român la Tirana, V. Stoica, din 13 noiembrie 1930, către M.A.S., AMAE, vol. 20).

În audiență la regele Zog I (începând cu anul 1928, Albania devenise regat, n.n.), în ziua de 22 decembrie 1931 (AMAE, Fond Albania, vol. 9), întrebat fiind dacă este mulțumit de felul cum sunt satisfăcute cererile de școli și biserici ale românilor din Albania, ministrul României a răspuns deschis că nu este mulțumit și că sugestiile sale, ca guvernul albanez să acorde câtorva centre aromâne școli și biserici și să se readucă definitiv limba română în biserica din Elbasan, au fost refuzate de către miniștrii de resort.

Zog I a promis că va lua personal măsuri ca în cel mult două săptămâni să se repună limba română în biserica de la Elbasan și să se deschidă școli în comunele Lënkë și Grabova.

Cu toate acestea, abia în aprilie 1932 guvernul albanez a autorizat deschiderea unei școli aromâne în comuna Llëngë (care însă nu a funcționat); pentru școala de la Grabova se promitea autorizarea ei în toamna următoare.

d. După 25 aprilie 1933

Acest regim, descris mai sus, durează până în aprilie 1933, când a intrat în vigoare noua constituție albaneză, care în articolele 206 și 207 cuprindea următoarele dispoziții:

„Învățământul și educația supușilor albanezi sunt rezervate statului, care își ia sarcina să le acorde în școlile sale.

Învățământul primar este obligatoriu pentru toți resortisanții albanezi și va fi acordat gratuit. Școlile particulare de toate categoriile care funcționează în prezent vor fi închise” (AMAE, Fond Albania, vol. 26).

Aceste dispoziții care vizau școlile catolice („Închiderea școlilor private a fost îndreptată contra Italiei”, declara ministrul de Interne albanez, Musa Juka – AMAE, Fond Albania, vol. 26) au lovit în primul rând școlile aromâne, care, fără a fi închise, au fost transformate în școli de stat albaneze, înlocuindu-se învățătorii români și introducându-se programul școlar albanez.

Legatia României la Tirana nu a încetat, ori de câte ori a avut prilejul, să aducă în discuție problema redeschiderii școlilor aromâne, primind întotdeauna asigurări de la guvernul albanez că va fi soluționată în chip satisfăcător, întârzierea soluționării poate fi atribuită conflictului cu minoritatea elenă (repetăm: singura minoritate recunoscută în Albania, prin Declarația albaneză din 2 octombrie 1921 la Societatea Națiunilor), care, nemulțumită de închiderea școlilor grecești, s-a plâns în toamna anului 1934 Societății Națiunilor, invocând Declarația albaneză din anul 1921.

Această plângere a fost examinată de Consiliul Societății Națiunilor, care a decis în ședința sa din 11 ianuarie 1935, la propunerea șefului delegației Spaniei, Salvador de Madariaga, să fie cerut avizul Curții Permanente de Justiție Internațională de la Haga, în privința tezei albaneze referitoare la suprimarea școlilor particulare. Curtea Permanentă de Justiție Internațională de la Haga s-a pronunțat (cu opt voturi contra trei – între cei trei fiind și românul Dem. Rădulescu) în sensul că Albania trebuie să execute *ad litteram* obligațiile ce revin prin art. 5 al Declarației sale din 1921. Astfel, în ședința sa din 6 aprilie 1935, Curtea

Permanentă de Justiție Internațională a pronunțat avizul său consultativ în chestiunea școlilor elene din Albania, gășind neîntemeiată teza guvernului albanez potrivit căreia desființarea școlilor particulare constituia o măsură generală, conformă cu stipulațiile art. 5, alin. 1, din Declarația sa de la 2 octombrie 1921.

Conform acestui aviz, care dădea deplină satisfacție Greciei, Albania trebuia să execute obligațiile prevăzute în articolul mai sus menționat, care acorda minorităților etnice dreptul „de a-și crea, dirija și controla pe cheltuiala lor proprie, instituții cu scopuri de binefacere, religioase sau sociale, precum și alte instituții de educație, în care vor putea întrebuința limba lor națională și executa liber religia lor”.

România nu putea folosi, însă, oricât ar fi fost de avantajos pentru minoritatea aromână, avizul consultativ al Curții Permanente de Justiție Internațională în problema școlilor minoritare grecești din Albania, care dădea Declarației albaneze din anul 1921 o interpretare care consacra adevărate privilegii în favoarea minorităților.

Avizul era, din punct de vedere politic, inacceptabil pentru statele cu obligații minoritare și ca atare ar fi putut fi invocat de către alte state pentru a fi aplicat minorităților din România.

În acest context trebuie înțeles avizul nr. 85 din 21 iunie 1935, pronunțat de Consiliul Juridic al Ministerului Afacerilor Străine, în care, după ce se arăta că, dacă România ar sprijini prin Declarația albaneză din 1921 pretențiile minorităților aromâne din Albania, ea ar fi în chip firesc legată de interpretarea dată acestora și implicit întregului regim al minorităților, prin avizul Curții de Justiție Internațională, cu atât mai mult cu cât avizul ar putea fi opus statului român; Consiliul Juridic ajungea, de aceea, la concluzia că „România are tot interesul să ajungă la o înțelegere cu Albania, lăsând la o parte textul și interpretarea Declarației albaneze din 1921” (În acest sens a fost și votul lui Dem. Rădulescu, membru în completul Curții Permanente de Justiție Internațională, favorabil tezei albaneze).

Avizul Curții Permanente de Justiție Internațională nu a rămas fără urmări pentru oficialitățile albaneze și în ceea ce privește școlile aromâne.

Astfel, în 26 aprilie 1935, ministrul afacerilor străine albanez comunica reprezentantului român la Tirana, Aurelian, că regele Albaniei a dat ordin ministrului instrucțiunii publice albanez să ia imediat măsurile necesare pentru ca școlile aromâne să fie redeschise integral și să funcționeze, cu începere de la 26 aprilie 1935, exact ca înainte de etatizarea lor.

Cele două școli au început să funcționeze din 6 mai 1935, în mod provizoriu, în aceleași condiții ca înainte de etatizare (toate materiile fiind predate în limba română, de către învățători români, elevii albanezi care le frecventau fiind mutați în școli albaneze), urmând ca de comun acord cu guvernul albanez să se stabilească viitorul regim (fie școli minoritare, fie școli de stat).

În septembrie 1935, Ministerul Instrucției Publice albanez comunica Legației României din Tirana că școlile aromâne din Albania vor fi considerate ca școli minoritare, iar elevii lor vor fi supuși unui examen spre a fi admiși în școlile statului, dacă se persistă în a cere menținerea caracterului de școli private întreținute de comunități, cu personal, program și limbă de predare română; dar dacă ar fi etatizate, certificatele eliberate de acestea ar fi echivalente cu cele ale școlilor albaneze, guvernul albanez binevoind a numi institutori de origine română.

Guvernul albanez urmărea astfel să creeze un precedent ce s-ar fi putut opune Greciei în chestiunea minorității grecești, favorizată prin avizul Curții Permanente de Justiție Internațională.

În octombrie 1935, guvernul albanez s-a arătat dispus a recunoaște școlilor aromâne avantajele de care se bucurau în baza înțelegerii verbale din anul 1930 dacă, în schimb, guvernul român ar accepta etatizarea acestor școli și nu ar pretinde, dimpotrivă, pentru ele, regimul garantat de Declarația albaneză din 2 octombrie 1921, întărită și dezvoltată de avizul consultativ al Curții Permanente de Justiție Internațională de la Haga din 6 aprilie 1935.

În felul acesta, dilema școli etatizate – școli minoritare, pe care guvernul albanez o prezentase României, era considerabil atenuată și practic anulată; adeziunea română la principiul etatizării devenea astfel posibilă fără ca, în fapt, situația anterioară Constituției albaneze din anul 1933 să sufere vreo modificare.

Ceea ce trebuia însă obținut era, dacă nu un acord scris, cel puțin un schimb de note, prin care guvernul albanez să declare că, deși etatizate, aceste școli vor continua să funcționeze cu învățători de origine română, recomandați și remunerați de guvernul român, în afara salariului (problematic) dat de guvernul albanez; că limba română va continua să fie limba de predare pentru toate materiile; că programa va continua să se facă după indicația Ministerului Instrucțiunii Publice din România.

În aceste condiții, la 16 decembrie 1935, reuniunea de la București a reprezentanților Ministerului Afacerilor Străine și Ministerului Instrucțiunii Publice, la care a participat și

reprezentantul român de la Tirana, a ajuns la concluzia că regimul școlilor de stat este cel mai convenabil.

Regimul acestor școli fusese reglementat prin art. 10 din regulamentul publicat de oficialitățile albaneze la 12 noiembrie 1935 și care prevedea:

„Pentru localitățile minoritare, care declară că nu doresc sau nu pot întreține școli particulare, Ministerul Instrucțiunii Publice, pe baza art. 6 al Declarației albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide școli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară. În acest scop Ministerul Instrucției Publice va trimite în aceste școli institutori capabili” (AMAE, Fond Albania, vol. 15/1935, Școli Albania).

La 9 mai 1936 regele Zog I a semnat un decret-lege (AMAE, Fond Albania, vol. 20, Școli Albania) asupra deschiderii și funcționării școlilor private din Albania. Regele s-a servit de un decret-lege, deoarece nu voia să ceară aceluiași parlament, care votase etatizarea școlilor private, de a reveni asupra măsurilor luate în anul 1933.

Decretul-lege preciza că orice supus albanez, persoană fizică sau juridică, avea dreptul să deschidă și să mențină școli, în această categorie fiind cuprinse și comunitățile.

Pe această bază, aromânii puteau cere autorizația de a deschide școli secundare, în care toate materiile, cu excepția limbii albaneze, a istoriei și geografiei, să fie predate în limba română.

Decretul-lege mai prevedea că în școlile primare private învățământul trebuie să fie predat în întregime în limba albaneză.

În aceste condiții, pentru școlile primare aromâne nu rămâneau decât două posibilități: fie școli de stat albaneze, în care toate materiile să fie predate în limba română de învățători aparținând minorității etnice aromâne, fie școli minoritare.

Toate acestea au făcut ca, începând din anul 1936, cele două școli aromâne să funcționeze ca școli de stat albaneze, cu institutori aleși, numiți și plătiți de statul albanez, materiile fiind predate în limba română.

La 5 mai 1937, Legația română la Tirana prezenta Ministerului Afacerilor Străine albanez o notă (AMAE, Fond Albania, vol. 25/1937. Școli Albania) prin care cerea restabilirea învățământului primar în limba română în Niçk, Llëngë, Grabovk, Fier și Elbasan. De remarcat că aceste cereri se întemeiau pe sugestiile guvernului albanez însuși, făcute în

momentul în care avizul Curții Permanente de Justiție Internațională din 6 aprilie 1935 în problema școlilor minoritare grecești îl pusese într-o situație dificilă.

Ca urmare, în iulie 1937 guvernul albanez a încuviințat să se deschidă, pe lângă cele două școli primare existente la Korça și Shipska, încă cinci școli primare cu limba de predare română la Likngk, Ničk, Grabovk, Moscopole (Voskopoja) și Dishnick.

Ca urmare a acestei hotărâri s-a procedat la un schimb de scrisori între Eqrem Libohova, ministrul afacerilor străine al Albaniei și Nicolae Lahovary, ministrul României la Tirana (MAE, Fond Albania, vol. 15/1937, Școli Albania).

Rezultatul astfel obținut era hotărât favorabil, dacă ținem seama de faptul că făgăduielile și tratativele duse de peste zece ani în privința școlilor și mai ales în problema restabilirii învățământului în limba română în toate vechile școli de pe timpul dominației otomane nu au dat niciun rezultat și că se introducea învățământul românesc, sau în comune, unde n-a fost niciodată învățământ românesc, sau în localități cu un nume istoric, ca Moscopole (Voskopoja), unde școala română rămăsese închisă de peste 20 de ani. Se poate socoti anul 1937 ca un an favorabil.

Fig. 3. Biserica din Voskopoja (Moscopole).

Din păcate, se ajungea târziu la un atare rezultat. După desființarea Ministerului Afacerilor Străine albanez (iunie 1939) a încetat și activitatea Legației române de la Tirana și odată cu aceasta și problema școlilor a fost mai puțin abordată.

În anul 1940, la izbucnirea războiului cu Grecia, toate cursurile au fost suspendate. În legătură cu situația școlilor aromâne în intervalul 1940-1944, precizăm că am mai găsit doar un singur material și anume raportul din ianuarie 1941, al directorului Serviciului cultural al românilor de peste hotare, Augustin Caliani, privind situația școlilor și bisericilor române din Peninsula Balcanică (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1444/1941, f. 5-7, copie). În documentul sus menționat, de la bun început se precizează că: „Pe urma tratamentului vitreg numărul școlilor primare din vechea Macedonia (azi Grecia, Albania, Iugoslavia și Bulgaria) a scăzut de la 105 la 35, din care 29 se găsesc în Grecia, cinci în Albania și una în Bulgaria, iar școlile secundare de la cinci la patru, toate în Grecia. La fel a scăzut și numărul bisericilor de la 38 la 19”.

În ceea ce privește situația școlilor românești în Albania, A. Caliani menționează că statul albanez, după Declarația din anul 1921 și până la 12 februarie 1935, a făcut dificultăți continue școlilor românești, încât în anul 1927 le-a închis pe toate, menținând numai două (la Korça și Shpaska), dar și pe acestea ca școli de stat.

Referindu-se la situația școlilor în anul 1941, A. Caliani afirmă că în Albania funcționau șapte școli primare de stat, cu limba de predare română în următoarele localități: Korça, cu trei învățători și 177 elevi; Disbnica, cu un învățător și 32 elevi; Moscopole, cu un învățător și 69 elevi; Niçk, cu un învățător și 32 elevi; Shpaska, cu un învățător și 48 elevi; Llëngë, cu un învățător și 62 elevi; Grabova, cu un învățător și 65 elevi. El mai sublinia că programa era cea oficială albaneză, la care se adăuga și limba română, materiile erau predate în limba română, cu excepția materiilor naționale albaneze. Plata învățătorilor se făcea de către statul albanez, statul român plătind învățătorilor români de la aceste școli o indemnizație lunară de câte 1200 lei, ceea ce se cifra „anual cu lei 96.000” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1444/1941, f. 5-7, copie).

În momentul de față, în Albania funcționează doar una-două școli particulare, unde predarea este în aromână.

În studiul „Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice și actuale asupra aromânilor și asupra limbii lor”, doamna academician Matilda Caragiu-Marioțeanu, ocupându-se și de statutul aromânilor „autohtoni” care locuiesc în țările balcanice, își

exprimă opinia că ei sunt minorități în raport cu populația majoritară din statul în care trăiesc. Această calitate le conferă drepturi, acordate în lumea întreagă oricărei minorități, în orice țară. Dar este necesar ca ei înșiși, aromânii care trăiesc în acele țări, să le ceară, să încerce să și le obțină. Ea este de părere că orice intervenție venită din afară nu ar putea decât să înrăutățească relațiile dintre etniile balcanice. „România, mai ales, după părerea mea, insistă doamna academician Matilda Caragiu-Marioțeanu, nu trebuie să mai repete greșeala comisă acum mai bine de un secol și un sfert, intervenind în învățământ (în româna literară și, mai mult decât atât, predându-se exclusiv limba, literatura, istoria, geografia dacoromânilor, în timp ce copiii aromânilor își pierdeau limba maternă și nu știau nimic despre istoria lor, despre cultura și personalitățile lor..., nimic despre ei înșiși) și în biserică unde se oficia slujba în limba română literară... *Cui prodest?*” (Caragiu-Marioțeanu Matilda, 1996). Mai departe, domnia sa adaugă: „... statul român îi poate ajuta pe aromânii din țările balcanice cu cărți, burse de studii, învățători și preoți, dar aceștia trebuie să cunoască aromâna și să fie agreeți de românii „autohtoni” (Caragiu-Marioțeanu Matilda, 1996).

În acest context, dânsa subliniază că românii din sudul Dunării nu țin geografic de românismul nord-dunărean, ci istoric, prin origine și prin unitatea de limbă și de nume; „deci România nu are de ce să se amestece în procesul însuși; ea poate proceda ca orice altă țară, înrudită sau nu prin limbă (Franța, Italia, Germania, S.U.A. etc.), care își îmbogățește zi de zi patrimoniul cultural în toate țările. A relua vechea acțiune culturală aplicată începând cu 1864 înseamnă noi asperități și fricțiuni, mai mult decât periculoase” (Caragiu-Marioțeanu Matilda, 1996), concluzionează dânsa.

Nu am de gând să intru în polemică cu doamna profesor universitar Caragiu-Marioțeanu, dar nu pot să nu scot în evidență că, până la începerea studiilor liceale, aromâna ar putea să dea rezultatele așteptate, imprimând în mințile și în inimile copiilor acestei etnii dragostea și mândria pentru predecesorii lor, precum și pentru limba în care au vorbit în cursul secolelor. Mai departe, însă, științele exacte în primul rând, dar și celelalte discipline, nu pot fi asimilate, chiar și din singurul motiv că nu sunt publicate în dialectul aromân. Ce să mai spunem apoi despre cunoștințele la nivel universitar și postuniversitar!

Care este soluția? Sașii din România nu învață în dialectul lor, ci în germana cultă. În Germania se învață nu în cele șapte-opt dialecte, ci în *hochdeutsch*. La fel în Franța, Italia etc. Deci, în limba literară, nu în dialect, în orice caz, românii nu văd o imixtiune germană când sașii și șvabii învață în limba literară a lui Goethe și Luther.

Asupra trecutului aromânilor din Albania s-a făcut lumină referindu-se, înainte de toate, la sursele bizantine și la documentele slave. Sursele otomane sunt de două feluri: caietele de recensământ ale populației și reglementările imperiale. Primii aromâni din Albania sunt atestați documentar în anii 1431-1432. După editorul documentelor amintite, populația orașului Shkodra, din nordul Albaniei, era compusă din albanezi, dar și din sârbi și din aromâni. Diversitatea originii etnice este explicată prin onomastica locuitorilor. Aceste comunități cuprindeau 581 de vetre familiale, 167 de celibatari, 38 de văduve, totalizând 2481 de suflete.

Aromânii se bucurau de câteva înlesniri fiscale cu condiția ca să asigure liniștea în regiunea respectivă. Aromânii din Albania sunt cunoscuți sub denumirile kuțovlah, kaciaun și sarakacian, precum și grupările gramșioți, fărșaroți, moscopoliți (moscopoleni), acestea formând grupurile mari: valahi sau aromâni.

Între așezările aromânești din Albania, menționăm în primul rând orașul Voskopoja (Moscopole). Situat la sud-vest de lacul Ohrid, la 15 km sud-vest de Korça și aproximativ la 30 de km de Pogradec, la o altitudine de 1.150 de metri, Moscopole a fost în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea metropola culturală și comercială a aromânilor din Peninsula Balcanică și una dintre cele mai mari orașe din Europa sud-estică.

Alte centre aromânești în Albania erau: Frashkri, patria fărșaroților, cei mai conservatori și mai dârzi dintre aromâni, vestiți prin portul lor elegant și sobru; Korça, în jurul căreia s-au dat lupte în războiul dintre italieni și greci. În zona de influență a orașului Korça, sunt localitățile aromânești Vithkuqi, de o mare vechime, și Boboshtica. În Albania așezări aromânești mai există în câmpia Myzeqeja, care se întinde de-a lungul coastei Adriaticii, în dreapta și în stânga râului Seman; în Ciamkria, ținut situat în fața insulei Corfu; în regiunea dintre Korça și Pkrmët. Aromânii trăiesc în localitățile: Berat, Tirana, Durrks, Elbasan, Vlora, Lushnja, Plasa, Shpaska, Fier, Niça, Llknga, Grabova, Karbunara, Punavi, Selenica, Pogradec, Dishnica etc.

Ocupația cea mai veche a aromânilor din Albania, ca de altfel a tuturor românilor, a fost păstoritul. Locuințele aromânilor păstori se numeau „călive” (colibe). Grupuri de câte 10-15 familii ale acestor crescători de animale (oi, vite cornute, cai mărunți de munte etc.), formau organizații numite „fălcării”, având în frunte un „celnic” (fruntaș). Păstorii aromâni trăiau vara (mai precis din aprilie până în octombrie) în munții din sud-estul Albaniei, în apropierea mării. Renumele de care se bucurau aromânii în privința creșterii animalelor a

făcut ca termenul de vlah să capete un înțeles tehnic, acela de păstor (indiferent de apartenența etnică) .

Aromânii din Albania, în special cei care locuiau în rodnicul șes al Musachiei (Myzeqeja), în triunghiul Durrks-Berat-Vlora, așezați în câteva cătune aromânești, și cei dintr-un număr mai mare de cătune cu populație mixtă, română și albaneză, și într-o mulțime de mici proprietăți izolate, s-au ocupat și cu agricultura. Aromânii din Albania s-au ocupat activ și cu comerțul. Prin aptitudinile comerciale și prin sângele lor, ei s-au făcut cunoscuți ca unii dintre cei mai buni și mai serioși comercianți din Peninsula Balcanică. Ei au început prin a pune în valoare produsele turmelor lor, între care pieile și brânza “valahă” erau faimoase și căutate, nu numai în Peninsula Balcanică, ci și în alte țări din Europa. Aromânii moscopoleni au întreținut, încă din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, relații comerciale cu negustorii venețieni.

În privința meșteșugurilor, aveau o deosebită pricepere pentru prelucrarea metalelor în genere și mai ales al metalelor prețioase. Lucrau arama – găsim o breaslă a aromânilor din Moscopole, unde ea ridică în anul 1752 biserica Sfinții Apostoli – făceau săbii, iatagane, junghere cu prăsele frumos împodobite; erau însă neîntrecuți în lucrul aurului și argintului. Obiectele bisericesti de metal prețios ieșite din mâna lor, apoi acele laice – filigene, paftale, cutii, podoabe de tot felul – delicat cizelate sau lucrate în filigran, stârneau admirația cunoscătorilor și erau foarte căutate în întreg Orientul. În anul 1928, meșteșugarii aromâni aveau la Tirana 5 prăvălii-ateliere. Podoabele și obiectele de cult făcute de ei erau, de asemenea, foarte apreciate.

Despre arta aromânilor în privința meseriilor ne vorbește un călător englez din secolul al XIX-lea, menționând că ei „excelează în montarea pistoalelor și a puștilor după gustul albanez, în a face așa-zisele filșane sau cești de cafea din argint...”. În sfârșit, amintim industria casnică în care excelau aromâncele. Același călător englez ne vorbește despre arta lor în a broda costume albaneze. De asemenea, Pouqueville, consul al Franței pe vremea lui Napoleon Bonaparte la Curtea lui Ali Pașa din Ianina, prieten cu Chateaubriand, ne vorbește despre îndemânarea lor la țesut „stofe grosolane care serveau la facerea mantalelor albanezilor și ca învelitoare pentru marinarii Adriaticii”. În privința numărului exact al aromânilor din Albania de astăzi, deocamdată este greu să se vorbească din cauza deplasărilor lor din zonele montane la șes, din cauza lipsei de documentație regulată, dar și din cauza faptului că, pe vremea regimului comunist, aromânii preferau să tacă și să nu își declare

identitatea din motive deja cunoscute. Aici trebuie adăugat și faptul că, de multă vreme, în Albania nu a avut loc un recensământ al populației, prilej cu care aromânii, trăind în democrație, vor avea posibilitatea să-și declare liber apartenența etnică. Important este faptul că deja sunt recunoscuți oficial ca fiind o minoritate etnică cu dreptul de a avea un reprezentant în Parlamentul Albaniei.

Făcând o digresiune, putem afirma că în comparație cu celelalte naționalități din Imperiul Otoman, aromânii aveau numărul cel mai mic de analfabeți, fiind din punct de vedere al culturii incomparabil mai presus decât toți. Excepție făceau fărșaroții din ținutul Myzeqeja de pe țărmurile Adriaticii și cei din Kosova.

Revenind la gradul de cultură al acestor aromâni, ar trebui să punem în evidență un fenomen care nu apare în alte părți, și anume: celnicii erau aceia care se împotriveau deschiderii școlilor și cultivării poporului, nu din patriotism național, rău înțeles, ci din considerații de altă natură. Ei nu vroiau să se instruiască aromânii aflați sub stăpânirea lor ca să nu li se poată controla socotelile și ca, la o plată mai mică, să poată avea păstori și servitori mai mulți.

Dintre aromânii din Albania s-au ridicat mulți oameni de seamă: scriitori, medici, profesori, oameni de afaceri etc. Cei mai mulți dintre ei s-au născut în Moscopole, unde au fost elevi și apoi, unii dintre ei, profesori la vestita Academie. Mergând pe același făgaș al bunelor tradiții, în momentul de față în Albania, din rândurile aromânilor se disting personalități de frunte care contribuie în toate domeniile de activitate: în știință, în cultură, în politică, în diplomație, în arte ș.a., bucurându-se de stima și de aprecierea colegilor de breaslă și a întregului popor albanez.

AROMÂN în Munții Pindului, 1928

PORT popular al aromânilor din Albania
(regiunea Coriței)

PĂSTOR aromân din Munții Pindului

Fig. 4-7. Aromâni în costume populare.

Bibliografie

AMAE Fond Albania. Arhivele Ministerului de Externe al României, Fond Albania, Școli Albania.

Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1444/1941.

Ballamace Epaminonda, 1929. Cum s-au înființat întâiele școli din Albania, în *Peninsula Balcanică*, anul VIII, nr. 5-6.

Caragiu-Marioțeanu Matilda, 1996. *Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice și actuale asupra aromânilor și asupra limbii lor*, în Neagu Djuvara (ed.), *Aromânii, istorie, limbă, destin*. Editura Fundației Culturale Române, București.

Kyçyku Kopi, 1999. *Aromânii din Albania în context balcanic*. Editura Getic, București.

Mitu Dona, 1927. *Colaborarea albano-română*, în *Graiul Românesc*, anul I. nr. 9.

